

Financiën: een risicofactor voor delictgedrag?

Een onderzoek naar de complexiteit van financiële problematiek onder reclasseringscliënten*

Gercoline van Beek, Vivienne de Vogel & Dike van de Mheen

Inleiding

Jaarlijks keren circa 30.000 justitiabelen terug naar de samenleving. De reclassering houdt op een deel van hen toezicht, met als doel recidivekansen verminderen en maatschappelijke re-integratie bevorderen. Reclasseringswerkers boeken in de praktijk met hun cliënten veelal vooruitgang op domeinen zoals wonen, werk en relaties. Deze wordt echter vaak tenietgedaan door complexe schuldsituaties waarin cliënten verkeren; hetzij direct doordat cliënten bijvoorbeeld stelen om te kunnen leven, hetzij indirect doordat financiële problematiek cliënten zo in beslag neemt dat er geen ‘ruimte’ is voor werken aan gedragsverandering. Kortom, financiële problematiek is een belangrijk probleem. Reclasseringswerkers missen echter handvaten om cliënten te begeleiden bij financiële problematiek, en bij gebrek aan eenduidige methodische aanpakken zoeken zij hun eigen weg.¹

Ook vanuit de literatuur is financiële problematiek bekend als criminogene factor,² maar is weinig bekend over de interactie tussen schulden en criminaliteit en de factoren die daarbij een rol spelen. Zowel de praktijk als de theorie vraagt dus om onderzoek dat meer inzicht biedt in de complexiteit van financiële problematiek onder reclasseringscliënten en dat werkers bovendien concrete handvaten kan bieden om cliënten beter te begeleiden bij financiële problematiek.

In dit artikel geven we allereerst weer wat uit de literatuur bekend is over de relatie tussen financiële problematiek en delictgedrag. Vervolgens beschrijven we de populatie aan de hand van mogelijk aan financiële problematiek gerelateerde factoren. Ook beschrijven we de financiën en schulden van de doelgroep en de hulpverlening die cliënten ontvingen met betrekking tot financiën gedurende reclasseringstoezicht. Dit inzicht kan bijdragen aan de mogelijkheden voor professionals om cliënten adequaat te begeleiden met betrekking tot financiële problematiek.

Achtergrond financiële problematiek onder reclasseringscliënten in praktijk en theorie

Omvang financiële problematiek groot, ondersteuning beperkt

In 2014 publiceerden de lectoraten Schulden en Incasso en Werken in Justitieel Kader van de Hogeschool Utrecht het onderzoeksrapport *Gevangen in schuld*, waarin werd geconstateerd dat veel (verslavings)reclasseringscliënten in complexe schuldsituaties verkeren. Zeker de helft tot twee derde bleek problematische schulden³ te hebben en bijna de helft scoorde hoog

* Gercoline van Beek MA is onderzoeker en docent aan de Hogeschool Utrecht. Zij doet momenteel promotieonderzoek naar financiële problematiek onder reclasseringscliënten. Dr. Vivienne de Vogel is lector Werken in justitieel kader aan de Hogeschool Utrecht en onderzoeker bij De Forensische Zorgspecialisten in Utrecht. Prof. dr. Dike van de Mheen is hoogleraar Transformaties in de zorg bij Tranzo, het wetenschappelijk centrum voor zorg en welzijn van de Universiteit van Tilburg.

¹ N. Jungmann e.a., *Gevangen in schuld*, Utrecht: Hogeschool Utrecht 2014.

² O.a. J. Bonta & D.A. Andrews, *Psychology of Criminal Conduct*, Londen/New York: Routledge 2016.

³ Iemand heeft schulden wanneer hij een betalingsverplichting heeft. Problematische schulden zijn schulden waarbij het bedrag dat iemand maandelijks moet afbetalen aan schuldeisers hoger is dan wat hij maandelijks zou overhouden als hij gebruik zou maken van een door de gemeente of rechtbank getroffen schuldregeling van 36 maanden met kwijtschelding (N. Jungmann & T. Madern, *Basisboek aanpak schulden*, Groningen: Noordhoff, 2017).

op schaal 5 ‘Problemen met inkomen en geld’ van de RISC, het instrument waarmee de reclassering recidiverisico’s onder cliënten inschat. Uit de Monitor Nazorg Ex-gedetineerden van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) bleek bovendien dat 56-59% van de justitiabelen in 2011-2012 zowel bij in- als uitstroom bij detentie te maken had met schulden. Ook waren schulden direct na detentie soms zelfs hoger dan daarvoor, mogelijk omdat uitkeringen tijdens detentie worden stopgezet terwijl lasten wel doorlopen.⁴ De omvang van schulden onder delinquenten bleek dus groot te zijn. Omdat veruit de meesten moeten rondkomen van een bijstandsuitkering, is slechts een enkeling in staat de schuldenlast zelfstandig op te lossen. Zonder hulp heeft deze doelgroep dus weinig uitzicht op een schuldenvrije toekomst.⁵ Formeel hebben reclasseringscliënten toegang tot reguliere schuldhulpverlening, maar in de praktijk maken ze daarvan vaak geen gebruik:

- Reclasseringscliënten voldoen veelal niet aan toegangsvoorwaarden of vallen tijdens het traject terug.
- Ze hebben vaak CJIB-schulden, waarbij er sprake is van een dreiging van gijzeling.⁶ Uitkeringen worden dan stopgezet, waardoor per direct nieuwe betalingsproblemen ontstaan (onder meer met doorlopende lasten).
- Illegale geldstromen compliceren effectieve hulpverlening.
- Voor zowel structurele oplossingen voor financiële problematiek als vermindering van delictgedrag is gedragsverandering nodig. Werken aan beide problematieken vraagt veel van de doelgroep.
- Cliënten ervaren belemmeringen in de begeleiding vanuit de reclassering. De gebruikte terminologie sluit niet altijd aan bij hun niveau en ze snappen (vaak als gevolg van een licht verstandelijke beperking) onvoldoende welke stappen er worden gezet en hoe het traject eruitziet.⁷

Financiële problematiek als onderwerp in de praktijk van reclasseringswerkers

Doordat toegang tot reguliere schuldhulpverlening voor reclasseringscliënten regelmatig onmogelijk is, verkeren zij veelal langdurig in problematische schuldsituaties. Deze ontregelen het leven en veroorzaken stress,⁸ wat het risico op terugval in delictgedrag vergroot. Reclasseringswerkers geven aan de invloed van financiële problematiek op cliënten dagelijks te ervaren:

- Regelmatig is onder deze doelgroep sprake van verslaving, wat een trigger is voor zowel financiële problematiek als delictgedrag, ofwel direct omdat verslaving duur is en geweld triggert, ofwel indirect omdat mensen door verslaving disfunctioneren op hun werk, daarom kunnen worden ontslagen en in financiële problemen komen.
- Een detentieverleden verkleint de kans op arbeid en dus stabiel inkomen vanwege een gat in het cv, het niet kunnen krijgen van een Verklaring Omtrent het Gedrag (VOG) en het stempel ‘delinquent’, waarvoor veel werkgevers terugschrikken.
- Veel justitiabelen hebben als ze vrijkomen geen woonruimte en inkomen. Het regelen van woonruimte en het aanvragen van een uitkering kosten tijd. Door het tijdelijk gebrek aan inkomen is de kans op terugval groot.

⁴ M.G.C.J. Beerthuisen e.a., *Vierde meting van de monitor nazorg ex-gedetineerden*, Den Haag: WODC 2015.

⁵ Jungmann e.a. 2014.

⁶ Het Centraal Justitieel Incassobureau (CJIB) heeft de bevoegdheid mensen in hechtenis te nemen om hen ertoe te bewegen openstaande boetes te betalen (www.cjib.nl/wanneer-kan-ik-mijn-boete-delen-betalen). In de praktijk wordt er zelden meer tot gijzeling overgegaan, maar cliënten ervaren veelal evenwel nog de dreiging van deze mogelijkheid.

⁷ Jungmann e.a. 2014; D.P. Stam & M. van Ooyen-Houben, ‘Informeel geldstromen bij verslaafde delinquenten: Dilemma’s bij “informeel” geld in relatie tot formeel geld’, *Verslaving* 2015, 11, p. 64-74.

⁸ P. Wesdorp & N. Jungmann, *Werkwijzer 1 Impact: Hoe beïnvloeden schulden het gedrag van mensen?*, Utrecht: Hogeschool Utrecht 2016.

- Wanneer men wel inkomen heeft, kan loonbeslag vanwege reeds ontstane schulden het vinden en/of behouden van woonruimte en werk bemoeilijken.
- De druk die dit alles oplevert neemt de ruimte in beslag die nodig is voor investering in andere zaken die belangrijk zijn voor re-integratie.⁹

De praktijk toont dus signalen dat financiële problematiek resocialisatie bemoeilijkt en een risicofactor is voor (terugval in) delictgedrag. Er is echter nog maar weinig empirisch onderzoek naar gedaan.

Financiële problematiek als onderwerp in de criminologische literatuur

Ook in de criminologische literatuur is de relatie tussen socio-economische factoren zoals financiën en criminaliteit een klassiek thema.¹⁰ Criminologisch onderzoek heeft daarbij voornamelijk een macro-economisch perspectief gehanteerd door zich onder meer te richten op de economische situatie van families, zoals armoede en inkomen van ouders,¹¹ buurten¹² en samenlevingen, zoals de financiële situatie van huishoudens en werkloosheid.¹³ Van de verschillende macro-economische factoren heeft de wederzijdse relatie tussen werkloosheid en delinquentie de afgelopen jaren de meeste empirische aandacht gekregen.¹⁴ Vergeleken met deze macro-economische benadering is er veel minder aandacht besteed aan de economische situatie van het individu, zoals financiële problemen en schulden. Verschillende studies hebben echter laten zien dat financiële problemen mogelijk een betere voorspeller zijn van (ver)slechte(rende) financiële situaties dan werkloosheid of een laag inkomen. Macro-economisch onderzoek heeft namelijk twee belangrijke tekortkomingen. De eerste tekortkoming is dat veel werkloosheidsmetingen zich beperken tot mensen die officieel als werkloos staan geregistreerd.¹⁵ Daardoor blijven mensen die volledig buiten de arbeidsmarkt vallen en mogelijk juist een hoog risico lopen – zoals daklozen en verslaafden – buiten beschouwing. De tweede tekortkoming is dat een laag inkomen niet per definitie armoede inhoudt. Het is immers mogelijk een laag inkomen te hebben, maar geen schulden.¹⁶ Onderzoek laat bovendien zien dat financiële problemen mogelijk de relatie tussen werkloosheid en criminaliteit mediëren. Schulden kunnen ernstige gevolgen hebben,

⁹ Jungmann e.a., 2014.

¹⁰ R.G. Dunaway e.a., 'The myth of social class and crime revisited: An examination of class and adult criminality', *Criminology* 2000, 38, p. 589-632; L. Ellis & J.N. McDonald, 'Crime, delinquency, and social status: A reconsideration', *Journal of Offender Rehabilitation* 2000, 32, p. 23-52; C.R. Tittle, W.J. Willemaz & D.A. Smith, 'The myth of social class and criminality: An empirical assessment of the empirical evidence', *American Sociological Review* 1978, 43, p. 643-656.

¹¹ W.S. Comanor & L. Phillips, 'The impact of income and family structure on delinquency', *Journal of Applied Economics* 2002, 5, p. 209-232; T.A. Galloway & T. Skardhamar, 'Does parental income matter for onset of offending?', *European Journal of Criminology* 2010, 7, p. 424-441; C.C. Hsieh & M.D. Pugh, 'Poverty, income inequality, and violent crime: A meta-analysis of recent aggregate data studies', *Criminal Justice Review* 1993, 18, p. 182-202.

¹² T. Leventhal & J. Brooks-Gunn, 'Changes in neighborhood poverty from 1990 to 2000 and youth's problem behaviors', *Developmental Psychology* 2001, 47, p. 1680-1698.

¹³ D. Bjerck, 'Measuring the relationship between youth criminal participation and household economic resources', *Journal of Quantitative Criminology* 2007, 23, p. 23-39; J. Phillips & K.C. Land, 'The link between unemployment and crime rate fluctuations: An analysis at the county, state, and national levels', *Social Science Research* 2012, 41, p. 681-694.

¹⁴ T. Skardhamar & J. Savolainen, 'Changes in criminal offending around the time of job entry: A study of employment and desistance', *Criminology* 2014, 52, p. 263-291.

¹⁵ M. Aaltonen e.a., 'Examining the generality of the unemployment-crime association', *Criminology* 2013, 51, p. 561-594.

¹⁶ M. Aaltonen, A. Oksanen & J. Kivivuori, 'Debt problems and crime', *Criminology* 2016, 54, p. 307-331; A. Oksanen, M. Aaltonen & K. Rantala, 'Social determinants of debt problems in a Nordic welfare state: A Finnish register-based study', *Journal of Consumer Policy* 2015, 38, p. 229-246.

crimineel gedrag stimuleren en bovendien verergeren als gevolg van financiële straffen, zoals geldboetes of geëiste schadevergoedingen en het gebrek aan inkomen gedurende detentie.¹⁷ Daarnaast kunnen financiële problemen het moeilijker maken om na detentie een woning te vinden, versterkt door belemmeringen om na detentie een baan te vinden om meer inkomen te vergaren, en op die manier resocialisatie en het stoppen met criminaliteit belemmeren.¹⁸ Financiële problemen en criminaliteit versterken elkaar derhalve in negatieve zin, en de relatie tussen beide kan het risico op toekomstige criminaliteit vergroten. De nationale en internationale literatuur laten dus samenhang zien tussen financiële problematiek en delictgedrag, maar kijken niet naar schulden als afzonderlijke risicofactor voor criminaliteit en spreken zich niet uit over causale verbanden tussen (problematische) schulden en recidive en factoren die deze relatie beïnvloeden.

Inzichten in de relatie tussen financiële problematiek en delictgedrag vanuit theorieën over crimineel gedrag

Drie klassieke theorieën over de ontwikkeling van crimineel gedrag kunnen inzicht bieden in de relatie tussen financiële problemen en criminaliteit. Als eerste stelt de *strain*-theorie dat de spanning tussen behoeften en de mogelijkheden om in deze behoeften te voorzien kan leiden tot delinquent gedrag.¹⁹ Dit theoretische concept veronderstelt – toegepast op financiële problemen – dat mensen die financiële problemen hebben in mindere mate de beschikking hebben over materiële goederen. Dit kan resulteren in criminaliteit om in deze materiële behoeften te voorzien (vermogenscriminaliteit)²⁰ of als reactie op de stress die financiële problemen veroorzaakt.²¹

De tweede theorie over criminaliteit is ontwikkeld door Moffitt en onderscheidt twee typen delinquenten op basis van het verloop van delinquent gedrag gedurende hun leven.²² Het eerste type delinquenten zijn delinquenten bij wie de criminaliteit en het daaraan ten grondslag liggende antisociale gedrag beperkt blijven tot de adolescentie en die veelal een relatief onproblematische achtergrond hebben en zijn beïnvloed door antisociale vrienden. Bij het tweede type delinquenten blijven de criminaliteit en het antisociale gedrag ook in de volwassenheid. Zij hebben vaak problemen op meerdere levensdomeinen en ondervinden later in hun leven relatief meer problemen, waaronder ook financiële problemen. Dit theoretische concept veronderstelt – toegepast op financiële problemen – dat financiële problemen niet zozeer een risicofactor zijn voor delinquent gedrag, maar dat financiële problematiek en criminaliteit elkaar wederzijds beïnvloeden.

¹⁷ M. Hoeve e.a., 'A systematic review of financial debt in adolescents and young adults: Prevalence, correlates and associations with crime', *PLoS One* 2014, 9, p. 1-10.

¹⁸ A. Harris, H. Evans & K. Beckett, 'Drawing blood from stones: Legal debt and social inequality in the contemporary United States', *American Journal of Sociology* 2010, 115, p. 1753-1799.

¹⁹ R. Agnew, 'A revised theory of delinquency', *Social Forces* 1985, 64, p. 151-167; R. Agnew, 'General strain theory: Current status and directions for future research', in: F.T. Cullen, J.P. Wright & K.R. Blevins (red.), *Taking Stock: The Status of Criminological Theory (Advances in Criminological Theory)*, New Brunswick, NJ: Transaction 2006, p. 101-123; R.K. Merton, 'Social structure and anomie', *American Sociological Review* 1938, 3, p. 672-682.

²⁰ G.S. Becker, 'Crime and punishment: An economic approach', *The Journal of Political Economy* 1968, 76, p. 169-217.

²¹ P. Drentea, 'Age, debt and anxiety', *Journal of Health and Social Behavior* 2000, 41, p. 437-450; R.B. Felson e.a., 'Having a bad month: General versus specific effects of stress on crime', *Journal of Quantitative Criminology* 2012, 28, p. 347-363.

²² T.E. Moffitt, 'Life-course-persistent and adolescence-limited antisocial behavior: A developmental taxonomy', *Psychological Review* 1993, 100, p. 674-701.

De derde theorie is gebaseerd op zelfcontroletheorieën en verklaart crimineel gedrag op basis van een gebrek aan zelfcontrole dat in de jeugd is ontstaan.²³ Van deze theorie kan worden afgeleid dat er een relatie is tussen financiële problematiek en delictgedrag via hetzelfde onderliggende kenmerk van gebrek aan zelfcontrole, impulsiviteit en risicovol gedrag.

Meer inzicht in de relatie tussen financiële problematiek en delictgedrag nodig

Gebaseerd op deze drie theorieën kan een wederzijdse relatie tussen financiële problematiek en delictgedrag worden verondersteld. Een systematisch inzicht in deze wederzijdse relatie ontbreekt echter in de criminologische literatuur. Empirische studies zijn schaars en de weinige studies die deze relatie onderzochten verschaffen slechts vanuit een beperkt perspectief inzicht, omdat zij zich met name richten op jongeren en adolescenten in westerse landen. De weinige studies die zijn gedaan, leveren bewijs voor een relatie tussen financiële problematiek en delictgedrag en laten zien dat financiële problematiek de kans op delictgedrag vergroot.²⁴ Ondanks de inzichten die deze studies opleverden, kunnen er echter geen harde conclusies worden getrokken over de richting van de relatie tussen financiële problematiek en delictgedrag. Problematische schulden kunnen een risicofactor zijn voor delinquent gedrag, zoals de *strain*-theorie veronderstelt, maar gegeven het feit dat delinquenten meer kans hebben om later in hun leven in de schulden te raken kan crimineel gedrag tegelijkertijd ook leiden tot (steeds erger wordende) financiële problemen. Bovendien worden mogelijk gerelateerde risicofactoren veelal niet meegenomen in onderzoek naar de relatie tussen financiële problematiek en delictgedrag. Om verder inzicht te creëren moeten financiën niet als een aparte risicofactor voor delictgedrag worden beschouwd, maar zou de relatie met andere risicofactoren moeten worden meegenomen. Financiën zijn mogelijk een belangrijke risicofactor voor delictgedrag en recidive, maar er zijn meer risicofactoren die sterk zijn gerelateerd aan financiële problemen. Er is veel onderzoek naar risicofactoren voor criminaliteit en recidive dat laat zien dat veel risicofactoren hun oorsprong vinden in de vroege jeugd, opleiding en werk en gezondheid.²⁵ Evidentie is gevonden dat het opleidingsniveau van ouders, het komen uit een gebroken gezin en een lage sociaaleconomische status risicofactoren zijn voor delinquentie later in het leven. Verder worden ook achterblijvende prestaties op school en voortijdige schoolverlating beschouwd als risicofactoren voor criminaliteit. Het verdienen van geld en schoolverzuim wakkeren mogelijk

²³ M.R. Gottfredson & T. Hirschi, *A general theory of crime*, Palo Alto, CA: Stanford University Press 1990; R. Jessor, 'Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action', *Journal of Adolescent Health* 1991, 12, p. 597-605.

²⁴ Aaltonen e.a. 2016, p. 307-331; M. Blom, G. Weijters & A.M. van der Laan, *Problemen met geld en delinquent gedrag van adolescenten*, Den Haag: WODC 2011; M. Hoeve e.a., *In de schuld, in de fout? Schuldenproblematiek en crimineel gedrag bij adolescenten en jongvolwassenen*, Amsterdam: Kohnstamm Institute 2011; Hoeve e.a. 2014, p. 1-10; M. Hoeve e.a., 'Financial problems and delinquency in adolescents and young adults: A 6-year three-wave study', *Crime & Delinquency* 2016, 62, p. 1488-1509; T.E. Moffitt e.a., 'Males on the life-course-persistent and adolescence-limited antisocial pathways: Follow-up at age 26 years', *Development and Psychopathology* 2002, 14, p. 179-207; S.E. Siennick, *Three essays on criminals' indebtedness*, Pennsylvania: Pennsylvania State University 2009; C. van Dam, *Juvenile criminal recidivism: Relations with personality and post release environmental risk and protective factors*, Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen 2005; G. Zara & D.P. Farrington, 'A longitudinal analysis of early risk factors for adult-onset offending: What predicts a delayed criminal career?', *Criminal Behaviour and Mental Health* 2010, 20, p. 257-273.

²⁵ R. Agnew, *Juvenile delinquency: Causes and control*, Los Angeles: Roxbury 2001; J. Bonta & D.A. Andrews, *Psychology of Criminal Conduct*, Londen/New York: Routledge 2016; K.S. Douglas e.a., *HCR-20V3: Assessing risk of violence – User guide*, Burnaby, Canada: Mental Health, Law, and Policy Institute, Simon Fraser University 2013; D. Farrington, 'Childhood risk-factors and risk-focussed prevention', in: M. Maguire, R. Morgan & R. Reiner, *The Oxford handbook of criminology*, Oxford: Oxford University Press 2006; N. Goldstein e.a., 'Mental Health Disorders: The Neglected Risk Factor in Juvenile Delinquency', *Juvenile Delinquency: Prevention, Assessment, and Intervention* 2005, p. 85-110.

drugsgebruik en (kleine) criminaliteit aan. Daarnaast zijn psychische problemen en stoornissen – vaak gerelateerd aan discontinuïteit, verwaarlozing en misbruik in de jeugd – een risicofactor voor delictgedrag. Ondanks de kennis over risicofactoren vanuit de criminologische literatuur is er echter nog weinig bekend over de interactie tussen statische en dynamische risicofactoren. Er is nauwelijks onderzoek naar financiële factoren als mogelijke risico- of mediërende factor voor delinquentie en recidive. Gegeven het feit dat financiële problemen crimineel gedrag kunnen versterken en kunnen leiden tot een reeks van andere problemen, is dus meer inzicht nodig in de relatie tussen financiële problematiek en delictgedrag. Daarnaast is meer inzicht nodig in de kenmerken van reclasseringscliënten die mogelijk zijn gerelateerd aan financiële problematiek en de prevalentie en omvang van schulden onder delinquenten.

Onderzoeksmethode

Literatuuronderzoek

Om meer inzicht te krijgen in de relatie tussen financiële problematiek en delinquentie is allereerst een systematische literatuurstudie uitgevoerd. In totaal werden 1637 artikelen gescreend op abstract en titel, waarvan uiteindelijk 29 artikelen werden meegenomen in de review. Van deze artikelen richtten 5 artikelen zich op de relatie tussen financiële problematiek en delictgedrag (zie tabel 1). Deze zijn in de systematische review geïnccludeerd. Van de overige 24 artikelen richtten 12 artikelen zich niet op deze relatie, maar beschreven de prevalentie van financiële problemen onder delinquenten. De andere 12 artikelen beschreven de relatie tussen financiële problemen en delinquentie vanuit een breder perspectief en richtten zich op de socio-economische factoren die delinquentie beïnvloeden. Omdat deze artikelen ook inzicht verschaffen in de relatie tussen financiële problematiek en delictgedrag, is aanvullend op de systematische literatuurstudie een *scoping review*²⁶ op deze 24 artikelen uitgevoerd.

[hier tabel 1]

Tabel 1 ***Bevindingen literatuurstudie***

Dossieronderzoek

Om een beeld te krijgen van de prevalentie en omvang van schulden en mogelijk gerelateerde risicofactoren zijn bovendien data van de RISc, het instrument waarmee de reclassering recidiverisico's onder cliënten inschat, geanalyseerd voor een random steekproef van 250 reclasseringscliënten van de drie reclasseringsorganisaties, met een evenredige verdeling naar organisatie, regio, geslacht en leeftijd. Aanvullend op de risicotaxatiegegevens is dossieronderzoek uitgevoerd in het cliëntinformatie- en registratiesysteem van de reclassering voor dezelfde cliënten aan de hand van een gestandaardiseerde checklist met topics met betrekking tot jeugd en leefsituatie, opleiding en werk/dagbesteding, fysieke en mentale gezondheid en financiën, schulden en financiële begeleiding.

Dit literatuur- en dossieronderzoek maakt deel uit van een groter promotieonderzoek naar de complexiteit van financiële problematiek onder reclasseringscliënten. Over zowel het literatuuronderzoek als het dossieronderzoek is momenteel een Engelstalig wetenschappelijk artikel ingediend bij een internationaal tijdschrift waarin de resultaten uitgebreider worden

²⁶ Een *scoping review* is bedoeld om vanuit een breed perspectief bestaande literatuur in een bepaald veld rondom een specifiek onderwerp in kaart te brengen en is daarmee meer exploratief en minder specifiek en gericht dan een systematische literatuurstudie.

beschreven. Daarnaast wordt gewerkt aan een derde artikel waarin op basis van het dossieronderzoek dieper wordt ingegaan op de relatie tussen financiële problematiek en delictgedrag die in de dossiers zichtbaar is, en zijn inmiddels interviews gehouden met reclasseringswerkers over de invloed die zij merken van financiële problematiek op delictgedrag tijdens het toezicht en de mogelijkheden die zij zien om cliënten beter te begeleiden bij financiële problematiek als risicofactor voor delictgedrag.

Resultaten, conclusie en discussie

Literatuuronderzoek

Resultaten van de literatuurstudie laten een sterke relatie zien tussen financiële problemen en (zelfgerapporteerde) delinquentie, ongeacht het type delinquentie, vooral voor jongens en voor oudere jongeren.²⁷ Deze bevinding wijst – in lijn met de zelfcontroletheorieën²⁸ – op een relatie tussen financiële problemen en delinquentie als gevolg van een risicovolle levensstijl. Risicovolle levensstijlfactoren zoals op straat hangen, nachtlevens en alcoholgebruik zijn prominenter aanwezig onder jongeren en jongens en zijn dan ook mogelijk een sterkere risicofactor onder jongeren dan onder jongvolwassenen en hebben mogelijk een sterker effect op jongeren die ook financiële problemen hebben. Jongeren die schulden hebben, zijn mogelijk ook meer beïnvloedbaar voor criminele activiteiten, bijvoorbeeld als gevolg van het feit dat ze laagopgeleid zijn, beperkte sociale en ouderlijke controle hebben, deel willen uitmaken van een peergroep en de gevolgen van hun gedrag en keuzes niet overzien.²⁹ Hoewel empirisch onderzoek schaars is en resultaten enigszins tegenstrijdig zijn, kan het dus zo zijn dat financiële problemen en delinquentie gemeenschappelijke risicofactoren kennen. Ook laat zowel het literatuuronderzoek als de *scoping review* zien dat delinquentie het risico op de ontwikkeling van financiële problemen onder jongeren en jongvolwassenen vergroot, mogelijk als gevolg van persoonlijke en informele schulden (zoals schulden bij familie en vrienden³⁰) of financiële straffen, en dat delinquentie een risicofactor is voor financiële problemen, vooral onder persistente delinquenten.³¹ Deze bevinding is in lijn met de theorie van Moffitt, die onderscheid maakt tussen criminaliteit die beperkt blijft tot de adolescentie en persistente criminaliteit. De *scoping review* laat bovendien zien dat financiële problemen het risico op recidive vergroten.³² Deze bevindingen werden ondersteund door het feit dat financiële problemen alleen indirect bleken te leiden tot latere delinquentie, en andersom.³³ Deze resultaten suggereren dat de relatie tussen criminaliteit en delictgedrag sterker is dan andersom en dat de relatie tussen schulden en criminaliteit vooral van toepassing is op recidive.

Hoewel directe verbanden tussen criminaliteit en schulden sterker lijken te zijn dan andersom, laat de systematische review zien dat er ook evidentie is voor het feit dat financiële problemen het risico op delinquentie vergroten, onafhankelijk van geslacht en leeftijd.³⁴ Financiële

²⁷ Blom e.a. 2011.

²⁸ Gottfredson & Hirschi 1990; Jessor 1991.

²⁹ Hoeve e.a. 2011.

³⁰ J. Noorda e.a., *Risicjongeren, schulden en huisvestingsnood: Verkennend onderzoek naar omvang, aard en aanpak van schulden en huisvestingsproblemen onder risicjongeren*, Amsterdam: Stichting Alexander 2009; Siennick 2009.

³¹ J.D. de Jong, *Denktank 9: Schulden*, Leiden: Hogeschool Leiden 2017; Hoeve e.a. 2011, 2016; M.V. van Koppen, V.R. van der Geest & E.R. Kleemans, *Doorgroeiers in de misdaad: De criminele carrières en achtergrondkenmerken van jonge daders van een zwaar delict*, Apeldoorn/Amsterdam: Politie en Wetenschap/Vrije Universiteit Amsterdam 2017.

³² Van Dam 2005.

³³ Hoeve e.a. 2016.

³⁴ Hoeve e.a. 2016.

problematiek en delictgedrag bleken wederzijds aan elkaar te zijn gerelateerd op hetzelfde moment in de tijd. Daarnaast nemen financiële problemen toe met de leeftijd en vergroten ze op hun beurt het risico op recidive en belemmeren ze resocialisatie.³⁵ Onderzoek naar schulden onder volwassen ex-justitiabelen laat bovendien zien dat delinquenten met schulden meer kans hebben om weer een misdaad te plegen dan degenen zonder schulden.³⁶ Deze bevinding werd onderstreept door verschillende studies in de *scoping review*,³⁷ wat in lijn is met de *strain*-theorie.³⁸ Deze bevindingen onderstrepen daarnaast ook het idee dat financiële problemen niet alleen een risicofactor zijn voor delinquent gedrag, zoals de *strain*-theorie suggereert, maar dat crimineel gedrag ook weer kan leiden tot een opeenstapeling van (financiële) problemen.

Dossieronderzoek

De dossierstudie laat allereerst zien dat veel reclasseringscliënten in hun jeugd te maken hebben gehad met een onstabiele thuissituatie, discontinuïteit in de opvoeding en fysieke, mentale, pedagogische en affectieve mishandeling en verwaarlozing en/of seksueel misbruik (zie tabel 2). Het gebrek aan continuïteit, stabiliteit en affectie dat veel reclasseringscliënten in hun jeugd ervoeren, is dikwijls gerelateerd aan psychische en gedragsproblemen en stoornissen – mogelijk gerelateerd aan de ontwikkeling van een verslaving – als gevolg waarvan ze niet in staat zijn een opleiding af te ronden en/of te werken en geen stabiele inkomstenbron hebben.

[hier tabel 2]

Tabel 2 ***Kenmerken reclasseringscliënten***

Een tweede belangrijke bevinding is dat, hoewel er weinig bekend is over de gezondheidszorg die cliënten in hun kindertijd en eerder in hun volwassenheid ontvingen, de meerderheid van de reclasseringscliënten veel complexe problemen heeft met betrekking tot hun mentale en fysieke gezondheid, die ook hun mogelijkheid om te werken en hun financieel management op negatieve wijze beïnvloeden. Niettemin is informatie over de kindertijd en de hulpverlening van cliënten in dossiers vaak beperkt en wordt deze door professionals veelal niet gelinkt aan schulden en de invloed van schulden op recidive. Ook besteden reclasseringswerkers over het algemeen geen structurele aandacht aan financiën, schulden en financiële hulpverlening (zie tabel 3).

[hier tabel 3]

Tabel 3 ***Financiën, schulden en financiële begeleiding***

De meest voorkomende schuldeisers onder reclasseringscliënten blijken onder meer het CJIB en zorgverzekeraars te zijn. Deze bevinding is zorgelijk, omdat dit de schuldeisers zijn die voor extra barrières voor cliënten zorgen, juist wanneer het gaat om het stoppen met criminaliteit. Schulden bij het CJIB kunnen regelmatig niet worden meegenomen in een

³⁵ Hoeve e.a. 2011, 2016.

³⁶ E. Baldry e.a., *Ex-prisoners and accommodation: What bearing do different forms of housing have on social reintegration?*, Melbourne: AHURI 2003; C. May, *Explaining reconviction following a community sentence: The role of social factors*, Londen: Home Office 1999.

³⁷ K. Martire, 'An examination of the implications of financial strain for forensic psychology', *Journal of Forensic Psychology Practice* 2010, 10, p. 159-176; Oksanen e.a. 2015; B.R.E. Wright e.a., 'Reconsidering the relationship between SES and delinquency: Causation but not correlation', *Criminology* 1999, 37, p. 175-194.

³⁸ Hoeve e.a. 2016.

schuldsregeling en belemmeren zo de weg naar schuldhulpverlening. Daarnaast kunnen mensen worden gegijzeld wanneer ze boetes bij het CJIB niet betalen. Deze gijzeling heeft een dwangfunctie om boetes te betalen, maar vervangt ze niet; de boetes moeten alsnog worden betaald. Schulden bij zorgverzekeraars kunnen bovendien ervoor zorgen dat mensen niet de zorg gebruiken die ze nodig hebben, wat hun fysieke en mentale gezondheid op een negatieve manier beïnvloedt.

Verder laat de studie zien dat informatie over schulden in veel dossiers ontbreekt of beperkt is. In veel gevallen kan de schuldhogte enkel grofweg worden geschat of wordt slechts een deel van de schulden expliciet genoemd. Soms noemen reclasseringswerkers expliciet dat de totale schuldhogte mogelijk (veel) hoger is. Bovendien zijn in veel gevallen de meeste of alle schuldeisers onbekend.

Hoewel de prevalentie van schulden hoog is en begeleiding compliceert, bleek daarnaast dat cliënten vaak geen financiële begeleiding hebben. Het meest voorkomende type begeleiding, beschermingsbewind, heeft bovendien enkele belangrijke nadelen. De kwaliteit van bewindvoerders wisselt sterk doordat er geen criteria en vereiste vooropleidingen zijn. Door bewindvoering wordt bovendien het financieel management overgenomen van mensen die zelf niet in staat zijn hun financiën te beheren, maar leren mensen niet zelf een voldoende en legaal inkomen te vergaren en te budgetteren.

Implicaties

De resultaten van het literatuur- en dossieronderzoek hebben verschillende implicaties voor beleid en praktijk en zijn bruikbaar voor preventie en interventie:

1. Het literatuuronderzoek laat zien dat delinquenten mogelijk meer moeite hebben zich aan te passen na een leven in detentie als gevolg van financiële problemen. Financiële problemen belemmeren dus mogelijk resocialisatie, wat vervolgens het risico op recidive vergroot. Ook laat het onderzoek zien dat delinquentie een voorspeller is voor latere financiële problemen. Op maatschappelijk niveau toont het literatuuronderzoek dat financiële straffen een cruciale rol kunnen spelen in een opeenstapeling van (financiële) problemen. Deze studie toont dan ook de complexiteit van het schuldensysteem en laat zien dat de negatieve gevolgen van schulden extra complex zijn voor (persistente) delinquenten die proberen te stoppen met criminaliteit. In de begeleiding en training van delinquenten zou dus meer aandacht moeten worden besteed aan het omgaan met geld en budgetteren. Aandacht voor financiële problemen in resocialisatieprogramma's zou het risico op toekomstige criminaliteit mogelijk succesvol kunnen reduceren.³⁹
2. Zowel het literatuuronderzoek als het dossieronderzoek toont dat verschillende factoren zijn gerelateerd aan schulden. Daarom zouden financiële problemen in interventies en nazorgprogramma's voor delinquenten niet moeten worden gezien als aparte factor, maar zich moeten richten op het omgaan met financiën en financiële problemen en deze behandelen als mogelijke risicofactor voor recidive. Schuldpreventieprogramma's zouden zich dan ook niet alleen op financiële kennis en financieel management moeten richten, maar ook op risicofactoren in andere domeinen, zoals huisvesting, werk, relaties en verslaving.
3. Het dossieronderzoek laat ook zien dat veel cliënten gebrek aan stabiliteit en affectie ervoeren in hun jeugd en dat dit veelal (mede) leidde tot gedragsproblemen, psychische problematiek en verslaving op latere leeftijd, wat hun mogelijkheid om succesvol een opleiding af te ronden en te werken negatief beïnvloedde. De literatuur

³⁹ Zie ook Hoeve e.a. 2011, 2014, 2016.

laat daarbij zien dat veel van deze problemen die hun oorsprong vinden in de (vroeg) kindertijd risicofactoren kunnen zijn voor delinquentie later in het leven. De resultaten van het dossieronderzoek ondersteunen dan ook het belang voor reclasseringswerkers om de oorsprong en hoogte van de schulden en de betreffende schuldeisers nauwgezet uit te vragen, maar ook hoe er vroeger thuis werd omgegaan met financiën en wat ze hebben geleerd over financiën, om inzicht te krijgen in de financiële situatie als risicofactor voor delinquentie en om cliënten adequaat te kunnen begeleiden met betrekking tot schulden.

4. Het dossieronderzoek laat daarnaast zien dat de prevalentie van financiële problemen onder reclasseringscliënten hoog is, maar dat er vaak weinig tot geen informatie over de financiële situatie van cliënten staat geregistreerd in dossiers. Het onderzoek ondersteunt daarmee het belang van het tijdens het toezicht vergaren van kennis over en besteden van aandacht aan de financiële situatie van cliënten als belangrijke potentiële risicofactor voor recidive. Structurele registratie kan een instrument voor reclasseringswerkers zijn om meer aandacht te besteden aan schulden en de relatie tussen schulden en delinquent gedrag, en is met name belangrijk wanneer bijvoorbeeld het toezicht moet worden overgedragen aan een andere reclasseringswerker.
5. Tot slot laat het dossieronderzoek zien dat reclasseringscliënten veelal geen begeleiding ontvangen ten aanzien van hun financiën. De studie laat dan ook zien dat de reclassering een belangrijke taak heeft in het opnieuw nadenken over de vormgeving van financiële begeleiding voor hun cliënten. Dit betekent niet noodzakelijkerwijze dat reclasseringswerkers deze hulpverlening zelf moeten verlenen. Schuldhulpverlening is immers een vak apart en reclasseringswerkers hebben een bredere focus. Structureel uitvragen en registreren kan hen echter helpen inzicht te krijgen in de omvang van de problemen en om samen te werken met andere professionals die wel zijn gespecialiseerd in financiële begeleiding. De noodzaak van dit inzicht en deze samenwerking wordt door dit onderzoek ondersteunt.

Vervolgonderzoek

Gezien de hoge prevalentie en complexiteit van schulden onder reclasseringscliënten is meer inzicht nodig in de relatie tussen schulden en delictgedrag, alsmede de mogelijkheden om reclasseringscliënten te begeleiden met betrekking tot schulden. Dit kan bijvoorbeeld door professionals te interviewen over de invloed van schulden onder cliënten op hun werk en de mogelijkheden die zij zien om hun cliënten beter te begeleiden, wat dan ook de volgende stap in dit onderzoek is geweest.⁴⁰ De resultaten ondersteunen de relevantie van factoren zoals kindertijd, leefsituatie, onderwijs en werk, en mentale en fysieke gezondheid voor financiële begeleiding. Deze factoren zijn mogelijk gerelateerd aan financiële problemen en kunnen zo ook het risico op delinquentie vergroten. Dit moet dan ook verder worden geanalyseerd in toekomstig onderzoek.

Op maatschappelijk niveau laat het onderzoek zien dat meer inzicht nodig is in de effecten van hulpverleningssystemen in verschillende landen op criminaliteit, alsmede inzicht in de mogelijkheden om delinquenten te ondersteunen in hun weg door de schuldhulpverlening.

⁴⁰ Dit heeft de afgelopen periode na het dossieronderzoek plaatsgevonden.